

KS. ROMAN CEGLAREK

AKW-IWST CZĘSTOCHOWA

ORCID 0000-0001-6228-1950

POCZĄTKI STOWARZYSZENIA PREFEKTÓW SZKOLNYCH W KRÓLESTWIE POLSKIM (FORMY ORGANIZACYJNE)

Wewnętrzne problemy w cesarstwie rosyjskim spowodowały, że w Królestwie Polskim – potocznie określanym Kongresówką – w latach 1905–1907 nasilił się ruch protestacyjny domagający się swobód obywatelskich i autonomii narodowej. Masowe strajki, wiece i demonstracje przyczyniły się do złagodzenia polityki caratu na ziemiach polskich zaboru rosyjskiego. W efekcie pojawiła się możliwość powstania, bądź legalizacji, polskich organizacji oświatowych, zawodowych i naukowych. Skorzystali z niej księża prefekci nauczający religii w szkołach, którzy postanowili zawiązać stowarzyszenie o zasięgu krajowym, łączące katechetów duchownych ze wszystkich diecezji Królestwa Polskiego.

Celem niniejszej publikacji jest prześledzenie procesu tworzenia się tego stowarzyszenia oraz określenie pierwotnych form organizacyjnych w pierwszej dekadzie XX wieku, na podstawie materiałów prasowych, czasopism oświatowych i katolickich, a także szczątkowych materiałów archiwalnych ocalałych z tego okresu¹.

Działania inicjujące powstanie stowarzyszenia prefektów szkolnych

Idea powołania stowarzyszenia dla księży prefektów uczących religii w szkołach pojawiła się na pierwszym zjeździe katechetycznym w Królestwie Polskim². Obradował on w dniach 18-19 kwietnia 1906 roku w Częstochowie. Część liturgiczna miała miejsce na Jasnej Górze, a merytoryczna na plebanii parafii pod wezwaniem

---

¹ Niewiele materiałów odnoszących się do Koła Księżych Prefektów z okresu Królestwa Polskiego ocalało. Większość z nich została zniszczona w wyniku działań wojennych. W Archiwum Akt Nowych w Warszawie zachowały się zaledwie dwa pisma (w sumie trzy strony tekstowe) dotyczące tegoż stowarzyszenia. Kwerenda w innych archiwach państwowych i kościelnych nie przyczyniła się do poszerzenia wiadomości na ten temat. Nie jest jednak wykluczone, że w przyszłości mogą pojawić się dodatkowe materiały historyczne, które ujawnią kolejne aspekty mające związek z rzeczoną stowarzyszeniem.

² [M]. S[zkopowski], *Uchwały 1-go zjazdu prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 109, s. 2

św. Barbary³. Tematyka zjazdu koncentrowała się wokół kwestii edukacji religijnej uczniów, z wyraźnym wyartykułowaniem sprawy programów i metod nauczania oraz zagadnień wychowania chrześcijańskiego w szkołach⁴. W tym kontekście podjęto również dyskusję nad zawiązaniem stowarzyszenia katechetów, które mogłoby przyczynić się do podniesienia efektywności działań w zakresie nauczania i wychowania religijnego oraz do kształtowania kwalifikacji zawodowych prefektów szkolnych. Jak do tej pory nie posiadali oni swojej organizacji branżowej o charakterze formalnym, która reprezentowałaby ich interesy i nadała jednolity kierunek pracy katechetycznej w całym Królestwie Polskim. Jedynym wyjątkiem była archidiecezja warszawska, gdzie podjęto próbę utworzenia takiej organizacji zawodowej prefektów szkolnych, ale miała ona zasięg lokalny. Chociaż księża katecheci prowadzili lekcje religii we wszystkich diecezjach zaboru rosyjskiego, to tylko w Warszawie w sposób zinstytucjonalizowany udało się na krótki czas utworzyć Koło Księży Prefektów. Swoją działalność rozpoczęło ono 30 listopada 1903 roku. Zebranie inauguracyjne, pod przewodnictwem abp. Wincentego Chościak-Popiela, odbyło się w konsystorzu warszawskim (karii) i rozpoczęło się wygłoszeniem przez ks. Władysława Budnego referatu tematycznego *O zadaniach i pracy prefekta w szkole i o konieczności porozumienia się stałego między sobą*⁵. Następnie doszło do wyłonienia pewnych elementów strukturalnych organizacji (zarządu), delegując wybranych księży do nadzorowania i pilotowania spraw nauczania religii w różnych typach szkół. I tak: ks. Aleksander Perkowski – gimnazja; ks. Stanisław Józwiak – prywatne męskie; ks. Jan Niedzielski – prywatne żeńskie; ks. Józef Jamiołkowski – miejskie i elementarne. Całość miał natomiast koordynować ks. W. Budny, wyznaczony przez metropolitę warszawskiego na stanowisko referenta – osoby uprawnionej do merytorycznego załatwiania spraw związanych z organizowaniem zebrań księży prefektów⁶.

Nominacja ta nie była zaskoczeniem, bowiem to on od dłuższego czasu skupiał wokół siebie księży prefektów, zabiegał o ujednoczenie ich pracy i stworzenie dla nich wspólnej organizacji, stając się w końcu jej założycielem⁷. Do tego składu dokooptowano później księży: Feliksa Kozłowskiego, Antoniego Kwiecińskiego, Mieczysława Hübnera i Justyna Staugajtysa. Tak ukonstytuowany dziewięcio-osobowy skład utworzył komisję programową, która miała przygotować projekt programu nauki religii. Z powodu sytuacji społeczno-politycznej w samej Rosji oraz w Królestwie Polskim (zamykane szkoły, demonstracje uliczne, strajk szkolny,

³ Dwudniowy Zjazd prefektów w Częstochowie, „Wiadomości Częstochowskie” 1 (1906), nr 47, s. 2; M. Szkopowski, *1-szy krajowy zjazd prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 112, s. 3.

⁴ R. Ceglarek, *History of the Congresses of Teaching Priests in the Kingdom of Poland (1906–1917)*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 41 (2022), s. 201–204.

⁵ E. Majcher, *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego w latach 1918–1939 na tle ruchu katechetycznego*, Warszawa 1996, s. 80–81.

⁶ Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 25 (1936), z. 9, s. 396.

⁷ Ś. p. Władysław Budny, „Kurjer Warszawski” 87 (1907), nr 135, s. 2.

represje policyjne) działalność Koła na przełomie 1904/1905 roku musiała przybrać formę konspiracyjną i odbywała się w prywatnych mieszkaniach księży prefektów. Chociaż nie nauczano w tym czasie w szkołach, nadal zajmowano się wychowaniem religijnym dzieci i młodzieży, organizując dla nich praktyki religijne, nabożeństwa szkolne, konferencje ascetyczne i przygotowanie do sakramentów. Nie informowano o tym władz carskich i nie podejmowano starań o formalne wyrażenie zgody na tego typu zajęcia, ale zamieszczano w prasie anonse, zapraszając uczniów na wspólne spotkania do wytypowanych kościołów warszawskich⁸. Do formuły legalnych zebrań powrócono 7 grudnia 1905 roku, a kilka miesięcy później księży prefekci – za zgodą swojego metropolity wydaną przez konsystorz 21 marca 1906 roku – mogli uczestniczyć w pierwszym zjeździe katechetycznym w Królestwie Polskim⁹.

Nie dziwi więc fakt, że to właśnie z tego środowiska katechetycznego na zebraniu w Częstochowie pojawiły się głosy, aby powołać Koło Księży Prefektów, już nie dla samej archidiecezji warszawskiej, ale dla całego zaboru rosyjskiego, a zatem nie tylko stołeczne, lecz krajowe. W odczytanym referacie w drugim dniu obrad, tj. 19 kwietnia 1906 roku, ks. W. Budny apelował do prefektów o zrzeszenie się i tworzenie organizacji, co uznał za konieczność w aktualnych uwarunkowaniach społeczno-politycznych i religijnych¹⁰. W tym kontekście ks. Marian Fulman zaproponował, aby utworzyli wspólny związek, czyli zrzeszenie zawodowe prefektów szkolnych¹¹. Ideę tę poparł ks. Jan Gralewski i razem z ks. W. Budnym wysunęli projekt utworzenia stowarzyszenia katechetów z sekcjami dla różnych kategorii szkół (a więc na wzór warszawski)¹². Działania te były także odpowiedzią na bieżące wskazania papieskie, wzywające do podejmowania inicjatyw katechetycznych, mających na celu przekaz wiary w sposób fachowy, zaplanowany i kompetentny, co niewątpliwie mogło zostać zrealizowane w ramach tego stowarzyszenia¹³.

Nie można wykluczyć, że w tej sprawie mógł wypowiedzieć się także ks. Walenty Gadowski, zaproszony na zjazd i reprezentujący tak naprawdę katechetyczny ośrodek galicyjski. W sprawozdaniu ks. M. Szkopowskiego napisano, że „bierze żywy udział w dyskusjach i udziela wielu bardzo cennych uwag”¹⁴. W zaborze austriackim to właśnie ks. Gadowski organizował spotkania z księżmi katechetami w różnych

⁸ *Z miasta*, „Kurjer Warszawski” 85 (1095), nr 101, s. 3.

⁹ Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, s. 397–398.

¹⁰ M. Szkopowski, *1-szy krajowy zjazd prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 110, s. 4.

¹¹ M. Szkopowski, *1-szy krajowy zjazd prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 110, s. 4.

¹² W. Gadowski, *Pierwszy zjazd XX. Prefektów w Królestwie Polskiem*, „Wiadomości Pastorskie” 2 (1906), nr 5, s. 317.

¹³ R. Ceglarek, *Katecheza w nauczaniu Magisterium Kościoła w okresie Królestwa Polskiego*, w: *Nie służymy sprawie przegranej. Księga pamiątkowa z okazji 65. rocznicy urodzin ks. prof. dr. hab. Mariana Zająca*, red. P. Mąkosa, H. Słotwińska, Lublin 2024, s. 168–171.

¹⁴ M. Szkopowski, *1-szy krajowy zjazd prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 110, s. 4.

rejonach Galicji, w celu powołania stowarzyszenia katechetów¹⁵. Ważną rolę w tym względzie odegrało jego czasopismo *Dwutygodnik Katechetyczny*, które stało się platformą wymiany myśli na ten temat oraz głównym organizatorem zebrań i rekolekcji dla przyszłych członków tej organizacji. Na łamach czasopisma pojawił się projekt statutu stowarzyszenia¹⁶, który stał się podstawą do opracowania jego wersji finalnej¹⁷, a co za tym idzie – formalnego zatwierdzenia Związku Katechetów w 1899 roku z centralą we Lwowie¹⁸. Ks. W. Gadowski należał do ojców założycieli tego związku i mógł podzielić się swoim doświadczeniem związanym z tworzeniem tej organizacji oraz wieloma formami jej aktywności. W rezultacie mogło to stać się dodatkowym czynnikiem motywacyjnym dla zebranych w Częstochowie prefektów szkolnych, aby podjąć konkretne działania ukierunkowane na utworzenie stowarzyszenia w Królestwie Polskim.

Owocem dyskusji przeprowadzonej w tym temacie była rezolucja o konieczności powołania stowarzyszenia księży prefektów. Pierwszym krokiem w tym zakresie miało być przygotowanie propozycji statutu i przedstawienie go na kolejnym zjeździe¹⁹. Realizacją tego przedsięwzięcia miała się zająć specjalna komisja (delegacja), do której weszli przedstawiciele wszystkich diecezji reprezentowanych na zjeździe przez prefektów szkolnych²⁰. Komisję stanowili: z diecezji warszawskiej – ks. Władysław Budny, ks. Józef Jamiołkowski, ks. Zygmunt Paciorkowski, ks. Alfons Trepkowski; z sejneńskiej – ks. Paweł Makowski i ks. Witold Supiński; z kieleckiej – ks. Ludwik Gawroński i ks. Franciszek Zientara; z włocławskiej – ks. Rudolf Filipiński i ks. Marian Fulman; z sandomierskiej – ks. Stanisław Rostafiński i ks. Jan Wiśniewski; z diecezji płockiej – ks. Aleksander Syski i ks. Bronisław Maryański²¹. Jej przewodniczącym został ks. Franciszek Choiński²².

Komisja zebrała się na spotkaniu delegatów księży katechetów w Warszawie w dniach 3–4 lipca 1906 roku. Jej zadaniem było przygotowanie kolejnego zjazdu katechetycznego w Warszawie, dlatego jej członkowie określili wiodące zagadnienia i wytypowali prelegentów. Obok wielu kwestii z zakresu dydaktyki religii

¹⁵ W. Gadowski, *Wspomnienia katechety*, red. nauk. A. Solak, Kraków [2002], s. 137; *Zgromadzenie katechetów w Krakowie*, „Dwutygodnik Katechetyczny” 2 (1898), nr 4, s. 74–76; *Zgromadzenia XX. katechetów*, „Dwutygodnik Katechetyczny” 2 (1898), nr 5, s. 90–92.

¹⁶ *Projekt statutu Stowarzyszenia Katechetów Obrz. Łać. pod wezwaniem św. Karola Boromeusza*, „Dwutygodnik Katechetyczny” 2 (1898), nr 6, s. 103–110.

¹⁷ *Statut Związku Katechetów pod wezwaniem św. Jana Kantego*, Tarnów [1899].

¹⁸ *W sprawie Towarzystwa Katechetów*, „Gazeta Kościelna” 7 (1899), nr 48, s. 393.

¹⁹ *Uchwały pierwszego zjazdu prefektów*, „Szkoła Polska” 1 (1906), nr 7, s. 229–230.

²⁰ Istnieją rozbieżności, co do liczby członków tej komisji i jej składu personalnego pomiędzy przekazem ks. Z. Kamińskiego (*Lat trzydzieści*, s. 398) i ks. W. Gadowskiego (*Pierwszy zjazd XX. Prefektów w Królestwie Polskim*, s. 320). Wydaje się, że bardziej wiarygodny jest ten drugi, bowiem powstał zaraz po zjeździe katechetycznym w Częstochowie, z kolei ten pierwszy po trzydziestu latach od tego wydarzenia.

²¹ W. Gadowski, *Pierwszy zjazd XX. Prefektów w Królestwie Polskim*, s. 320.

²² Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, s. 398.

i formacji chrześcijańskiej pojawiła się sprawa statutu dla stowarzyszenia prefektów²³. Delegaci doszli do przekonania, że osobą posiadającą odpowiednie kompetencje do jego ułożenia jest Stanisław Libicki, współzałożyciel Polskiej Macierzy Szkolnej – organizacji mającej na celu krzewienie i rozwijanie polskiego szkolnictwa i oświaty w duchu narodowym²⁴. Jej legalizacja, wraz z ustawami (statutem), miała miejsce w warszawskiej komisji gubernialnej 11 czerwca 1906 roku²⁵. Sądzone, że ten dokument (bardzo aktualny) mógłby być punktem odniesienia dla statutu księży prefektów jako akt prawny regulujący zadania, strukturę organizacyjną i sposób działania stowarzyszenia. Komisja wydelegowała ks. J. Jamiołkowskiego do pertraktowania w tej sprawie z S. Libickim²⁶. Dziwić może fakt, że nie powierzono tego zadania ks. J. Gralewskiemu (był obecny na zjeździe w Częstochowie), który – podobnie jak S. Libicki – był współzałożycielem i czołowym działaczem Polskiej Macierzy Szkolnej. Prawdopodobnie stało się tak ze względu na liczne jego zaangażowania społeczne, polityczne i piśmiennicze.

Rozmowy z S. Libickim zakończyły się widocznie fiaskiem, skoro nie powstał statut stowarzyszenia prefektów szkolnych, co wpłynęło na zmianę podejścia do ustroju i zasad funkcjonowania przyszłej organizacji zawodowej katechetów, stając się przedmiotem dyskusji na drugim zjeździe księży prefektów.

Projekt afiliacji do Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego

Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, przedmiotem kolejnego zjazdu katechetycznego miała być między innymi kwestia zawiązania krajowej organizacji dla księży prefektów. Podczas obrad 21 sierpnia 1906 roku w Warszawie nastąpiła jednak zmiana koncepcyjna w podejściu do przyszłego stowarzyszenia. Odstąpiono bowiem od postanowień zjazdu częstochowskiego, zakładającego utworzenie samodzielnej organizacji, na rzecz afiliacji do Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, wchodząc w jego struktury i zakładając w jego ramach Koło Księży Prefektów, jako jedną z wielu sekcji²⁷.

Dyskusję na ten temat poprzedziło wystąpienie ks. Marcina Szkopowskiego, który w przedłożonym referacie zaznajomił zebranych z założeniami ideowo-programowymi tego stowarzyszenia, prezentując jego ustawy i cele²⁸. Był do

²³ M. Szkopowski, *Zjazd delegatów księży katechetów*, „Wiadomości Pasterskie” 2 (1906), nr 7, s. 445.

²⁴ *Dzieło Samopomocy Narodowej Polska Macierz Szkolna 1905–1935*, zebrał J. Stemler, Warszawa 1935, s. 39.

²⁵ *Ustawa Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej*, [Warszawa] 1906.

²⁶ M. Szkopowski, *Zjazd delegatów księży katechetów*, s. 445.

²⁷ *Zjazd księży prefektów*, „Kurjer Warszawski” (Dodatek poranny) 86 (1906), nr 231, s. 2; M. Szkopowski, *Drugi zjazd ks. prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 231, s. 1–2.

²⁸ L. Fulman, *Drugi zjazd XX. Prefektów w Kongresówce*, „Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski” 10 (1906), nr 21, s. 618.

tęgo doskonale predysponowany, ponieważ należał do jego zarządu i był w grupie członków założycieli²⁹. Do tej grupy należeli także: ks. Władysław Budny, ks. Józef Jamiołkowski, ks. Karol Korsak, ks. Seweryn Popławski i ks. Czesław Skomorowski³⁰. Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego rozwinęło się z powstałej w 1902 roku w Warszawie zapomogowej kasy oszczędnościowej nauczycieli. Swoje zebranie organizacyjne miało 9 grudnia 1905 roku, rozciągając działalność na obszar całego Królestwa Polskiego. Początkowo stowarzyszenie funkcjonowało nieformalnie³¹. Jego celem było doskonalenie i rozwój zawodowy nauczycieli pod względem obywatelskim, pedagogicznym i naukowym, świadczenie wzajemnej pomocy moralnej i materialnej oraz zabezpieczenie interesów ekonomicznych i prawna ochrona zrzeszonych³². Był on w zasadzie zbieżny ze wstępną koncepcją stowarzyszenia księży prefektów, a przez fakt utworzenia odrębnej sekcji, miało dać katechetom nadzieję na pewną niezależność i nadanie jej wymiaru religijnego, bo *explicite* związanego z przedmiotem ich nauczania i profilem wychowawczym. Nie dziwi więc fakt, że zebrani na zjeździe prefekci szkolni zadeklarowali chęć przystąpienia do organizacji nauczycielskiej, jak to określono „w myśl pożytku i konieczności łączenia się obywatelskiego w pracy pedagogicznej ze społeczeństwem (...)”³³.

Można założyć, że głównym argumentem przemawiającym za tego typu rozwiązaniem były względy praktyczne. Dzięki temu, że prefekci szkolni mieli wejść do tej organizacji nauczycielskiej i stać się - jako sekcja - jej integralną częścią, nie musieli przechodzić ścieżki legislacyjnej, a zatem mogli rozpocząć swoją działalność niemalże od razu, bez załatwiania wymaganych pozwoleń. Okazało się bowiem, że powstanie stowarzyszenia prefektów, podobnie jak innych organizacji i towarzystw na mocy zarządzenia z 1 stycznia 1906 roku, które weszło w życie dwa tygodnie później, tj. 11 stycznia, mogło dokonać się jedynie na drodze urzędowej i było związane z przedłożeniem jego statutu u generał-gubernatora warszawskiego³⁴. W tym czasie był nim Gieorgij Antonowicz Skałon, który jako najwyższy urzędnik administracji cywilnej w Królestwie Polskim kierował całością spraw publicznych w kraju. Księża prefekci nie mieli jednak opracowanego statutu, a zatem nie mogli podjąć starań o formalne zatwierdzenie go przez władze carskie, co automatycznie uniemożliwiało powołanie stowarzyszenia. Zapewne uświadamiali sobie, że ułożenie statutu wymaga sporo czasu i gruntownego namysłu, jak to było chociażby w przypadku Związku Katechetów w Galicji, gdzie cała procedura trwała dwa lata.

²⁹ *Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego*, „Szkoła Polska” 1 (1906), nr 13, s. 446.

³⁰ P. Sosnowski, *Dzieje Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego (1905–1919)*, Warszawa 1930, s. 115–116.

³¹ P. Sosnowski, *Trzy rocznice (1885, 1905, 1915). Szkic z dziejów szkolnictwa i nauczycielstwa b. Królestwa Kongresowego*, Warszawa-Lwów 1926, s. 12–15.

³² *Ustawa Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1905, s. 3.

³³ L. Fulman, *Drugi zjazd XX. Prefektów w Kongresówce*, s. 618.

³⁴ P. Sosnowski, *Trzy rocznice*, s. 13–14.

Dlatego, nie chcąc zbytnio odkładać w czasie całego przedsięwzięcia, postanowili włączyć się w ramy już funkcjonującej organizacji nauczycieli, która została wpisana do rejestru związków i stowarzyszeń guberni warszawskiej 15 czerwca 1906 roku³⁵. To rozwiązanie sprawiało bowiem, że mogli działać zgodnie z urzędowo przyjętymi zasadami postępowania jako komórka formalnie ukonstytuowanego Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego.

Powstanie sekcji Koła Księży Prefektów

Celem każdej sekcji działającej w łonie Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, a tym samym Koła Księży Prefektów, był rozwój zawodowy jego członków: pogłębianie wiedzy ogólnej oraz specjalistycznej związanej z danym przedmiotem nauczania; doskonalenie dydaktyki i metodyki tego przedmiotu szkolnego; badanie potrzeb uczniów w zakresie nauczanego przedmiotu oraz jego wartości praktycznej i wychowawczej; uświadamianie i kształcenie społeczeństwa w dziedzinie związanej z posiadaną specjalizacją oraz motywowanie do samokształcenia³⁶. Ich realizacja miała przebiegać poprzez określone zadania: referowanie najnowszych osiągnięć nauki w danej dziedzinie wiedzy; merytoryczne ocenianie dzieł dotyczących nauczanej specjalności; zapoznawanie się z osiągnięciami metodyki nauczania i wdrażanie jej do praktyki zawodowej; analizowanie podręczników i kwalifikowanie ich do użytku szkolnego; tworzenie katalogów lektur szkolnych w ramach danego przedmiotu; zakładanie bibliotek szkolnych i udostępnianie uczniom literatury przedmiotowej; tworzenie uporządkowanego spisu książek i innych rodzajów publikacji wybranych według kryterium specjalizacji nauczycielskiej dla pracy samodzielnej ukierunkowanej na podnoszenie kwalifikacji zawodowych³⁷.

W posiedzeniach sekcji mogli brać udział jej stali członkowie oraz goście³⁸. Ci pierwsi stawali się członkami po formalnym włączeniu do stowarzyszenia i po wyborze sekcji. Aby do niej przynależać, musieli wcześniej zawiadomić pisemnie lub ustnie sekretarza sekcji, po czym automatycznie byli do niej dokooptowani i brali stały udział w zebraniach. Goście natomiast uczestniczyli w posiedzeniach jedynie okazjonalnie. Mogli to być członkowie innych sekcji bądź zaproszone osoby

³⁵ *Ustawa Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1906, s. 3.

³⁶ P. Sosnowski, *Rola Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w walce o szkołę polską 1905–1919*, w: *Nasza walka o szkołę polską 1901–1917*, t. 2, red. B. Nawroczyński, Warszawa 1934, s. 269; tenże, *Dzieje Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego*, s. 30–31.

³⁷ *Statut sekcyi St. N.P.*, „Wychowanie w domu i szkole” 5 (1912), t. 2, z. 6, s. 77.

³⁸ Członkami rzeczywistymi Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego mogły być osoby, które były czynne zawodowo bądź nie kontynuowały już pracy na polu pedagogicznym. Kandydat składał do zarządu podanie podpisane przez dwóch członków organizacji jako wprowadzających go (poręczających), po czym odbywało się zebranie specjalnej komisji, która w drodze tajnego głosowania podejmowała wiążącą decyzję w tym zakresie.

spoza stowarzyszenia. Stali członkowie sekcji mieli określone prawa i obowiązki, do których zaliczano: systematyczny udział we wszystkich posiedzeniach, aktywne uczestnictwo w dyskusjach i pracach sekcji, możliwość wybierania (czynne prawo decydowania) i wybieralności (kandydowania do władz na każdym szczeblu), zapraszania gości na zebrania, a także korzystania z pierwszeństwa przy zakupie materiałów z oferty wydawniczej sekcji³⁹.

Sekcja posiadała swoją strukturę organizacyjną. Jej prezydium (zarząd) stanowili: przewodniczący i jego zastępca, sekretarz i jego zastępca oraz ewentualnie skarbnik, jeśli taka była wola członków sekcji. Wybory odbywały się zazwyczaj na początku roku szkolnego, a kadencja prezydium trwała jeden rok⁴⁰. Nieco inaczej wyglądało to jednak w przypadku sekcji księży prefektów. Przyjęli oni ustrój i terminologię z ustaw (statut) stowarzyszenia, które odnosiły się do jego zarządu (głównego), adaptując je w określonym przez siebie zakresie. Oznaczało to, że wybierano prezesa, wiceprezesa, sekretarza i skarbnika oraz kilku członków zarządu na okres trzech lat⁴¹. Do obowiązków prezesa (przewodniczącego) należało kierowanie działalnością sekcji, a więc planowanie rocznej pracy, ustalanie programu i tematyki spotkań, zapraszanie prelegentów, przewodniczenie posiedzeniom i kierowanie dyskusjami, nadzorowanie głosowań, kontrolowanie sprawozdań z posiedzeń, czuwanie nad finansami, zaznajamianie z aktualną ofertą wydawniczą oraz utrzymywanie kontaktu z zarządem centralnym. W tych działaniach pomagał mu wiceprezes (wiceprzewodniczący), udzielając wsparcia w zakresie czynności administracyjnych, formalnych i organizacyjnych, zastępując go w razie konieczności w poszczególnych obowiązkach lub całkowicie. Do zadań sekretarza (lub jego zastępcy) należało dokumentowanie działalności sekcji. Z tej racji redagował listę jej członków, sporządzał protokoły z posiedzeń, zawiadamiał członków o spotkaniach oraz redagował na nie zaproszenia i anonsy do prasy, tworzył dane statystyczne w ważnych dla sekcji dziedzinach. O ile sekcja posiadała skarbnika, to on zbierał opłaty członkowskie oraz opłaty wejściowe na spotkania otwarte, wypłacał fundusze wedle wskazówek sekcji i sporządzał protokoły finansowe⁴².

Wybór prezydium w określonej formie statutowej przewidziano na zebranie organizacyjne sekcji. Zostało ono poprzedzone posiedzeniem dotychczasowego warszawskiego koła prefektów szkolnych, które odbyło się 11 października 1906 roku. Na mocy podjętych decyzji koło to zostało rozwiązane, co stworzyło możliwość powołania nowej organizacji w miejsce poprzedniej⁴³. Niespełna miesiąc później, tj. 5 listopada 1906 roku, w siedzibie Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie (ul. Zgoda 8) odbyło się spotkanie założycielskie (za zgodą

³⁹ *Statut sekcji St. N.P.*, s. 77–79.

⁴⁰ Tamże, s. 78.

⁴¹ Por. *Ustawa Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego*, Warszawa 1906, s. 10–12.

⁴² *Statut sekcji St. N.P.*, s. 79–80.

⁴³ Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, s. 398.

władz kościelnych). Duchowni nauczyciele religii utworzyli wówczas Koło Księży Prefektów jako sekcję Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Zebranie, któremu przewodniczył ks. Hipolit Skimborowicz, przebiegało etapowo: najpierw odbyło się krótkie wprowadzenie tematyczne, potem przystąpiono do wyboru władz sekcji, a na zakończenie omówione sprawy bieżące. Nasamprzód przemówił ks. W. Budny (uważany za głównego inicjatora sekcji)⁴⁴, który przypomniał zebranym historię podejmowanych działań mających na celu stworzenie struktur organizacyjnych dla księży prefektów. Po jego wystąpieniu przystąpiono do wyboru zarządu. Ukonstytuował się on w następującym składzie: prezes – ks. W. Budny, wiceprezes – ks. S. Popławski, sekretarz – ks. J. Jamiołkowski⁴⁵ oraz skarbnik – ks. Wacław Koskowski. Ponadto skład zarządu uzupełniało trzech członków: ks. M. Szkopowski, ks. Franciszek Choiński i ks. Feliks Kozłowski. Na zakończenie spotkania podjęto również kwestie techniczne związane z organizacją wizytacji arcybiskupiej w szkołach⁴⁶. Ustalono również, że zebrania zarządu będą się odbywać co dwa tygodnie, zawsze w czwartki, po pierwszym i piętnastym dniu danego miesiąca. Z kolei zebrania dla ogółu członków miały mieć charakter comiesięczny⁴⁷.

W zebraniu organizacyjnym wzięło udział trzydziestu pięciu księży, jednak liczba ta szybko się podwoiła, ponieważ do końca grudnia 1906 roku do sekcji należało już około osiemdziesięciu członków, z czego dwudziestu kilku pochodziło z różnych stron Królestwa Polskiego. Założycielom sekcji bardzo zależało na tym, aby powołane Koło Księży Prefektów stało się organizacją krajową, skupiającą swoich członków z całego zaboru rosyjskiego. W związku z tym szczególną uwagę przywiązywali do udziału prefektów szkolnych spoza archidiecezji warszawskiej. W celu zachęcenia do wstępowania do sekcji podejmowano akcje agitacyjne, co skutkowało tym, że z upływem czasu przybywało ich coraz więcej i w sumie stanowili oni grupę około czterdziestoosobową⁴⁸. W ten sposób listopadowe zebranie stało się *de facto* pierwszym zebraniem polskiej organizacji prefektów szkolnych o zasięgu krajowym, łączącym księży katechetów w Kongresówce w jeden organizm.

W zaistniałej sytuacji abp W. Chościak-Popiel postanowił mianować swojego delegata, w celu utrzymywania stałej łączności z Kołem Księży Prefektów, które przestało być organizacją lokalną dla miasta stołecznego, a stało się organizacją krajową. Został nim ks. Władysław Szcześniak, proboszcz parafii św. Barbary w Warszawie. Jego zadaniem było komunikowanie abp. Chościakowi-Popielowi o pracach podejmowanych w sekcji, referowanie jej członków o żądaniach i potrzebach oraz

⁴⁴ *Kronika*, „Szkola Polska” 2 (1907), nr 10, s. 391.

⁴⁵ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), sygn. 2/73/0/1.1/14. Sprawozdanie Sekcji XX. Prefektów, s. 4.

⁴⁶ Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, s. 398–399.

⁴⁷ AAN, sygn. 2/73/0/1.1/14. Sprawozdanie Sekcji XX. Prefektów, s. 4; *Kalendarzyk zebrań i posiedzeń sekcji S.N. P. na pierwsze półrocze roku szkolnego 1907/8*, „Szkola Polska” 2 (1907), nr 12–13, s. 510.

⁴⁸ Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, s. 399.

przekazywanie im decyzji władz kościelnych. Celem było zapewnienie dobrego przepływu informacji, koordynowanie i programowanie działań związanych z nauczaniem i wychowaniem religijnym, szczególnie w granicach jego diecezji, o czym powiadomił miejscowe duchowieństwo pismem z 21 listopada 1906 roku⁴⁹. Kwestie te były kilka dni później, tj. 26 listopada, przedmiotem spotkania prezesa sekcji – ks. W. Budnego z ordynariuszem warszawskim⁵⁰.

Po formalnym ukonstytuowaniu się sekcji Koła Księży Prefektów 5 listopada 1906 roku, organizacja ta mogła rozpocząć swoją działalność jako pierwsza polska (krajowa) organizacja katechetów duchownych w Królestwie Polskim. Od tego momentu przystąpiono do programowania pracy oraz form aktywności, wykorzystując zaistniałe okoliczności, które umożliwiały ich realizację w zaborze rosyjskim⁵¹.

Zakończenie

Ks. Jan Gralewski – jeden z inicjatorów powołania stowarzyszenia księży prefektów, stwierdził na drugim zjeździe katechetycznym, że: „Jeżeli się nie odrodzimy, jeżeli się z wad (...) nie otrząśniemy, to duchowieństwo nasze, dotychczas tak, jak nigdzie na świecie, kochane w Polsce za swe cnoty obywatelskie, może stracić ten wpływ dodatni, jaki wywierać powinno na to społeczeństwo, z którego pochodzi (...). Ostatni rok częściowej wolności wykazał, że w duchowieństwie polskim nie wygasły tradycje służby publicznej. Różnorodne zjazdy, jak diecezjalne, kongregacje dekanalne, i na nich wspólna narada około dobra Kościoła i kraju, ujawniły wśród duchowieństwa różnych stopni w hierarchii kościelnej zdolność i gotowość do pracy pożytecznej. Dochodzące nas przez prasę wiadomości o bardziej ożywionej niż dotychczas działalności publicznej kapłanów potwierdzają to nasze przekonanie”⁵².

Te słowa odnoszą się do roku 1906, kiedy to doszło do powołania pierwszej polskiej organizacji księży prefektów w Królestwie Polskim. Gralewski w swojej wypowiedzi wskazywał na konieczność zaangażowania duchowieństwa w sprawy publiczne, zwracając uwagę na ich tradycje służby publicznej, które wciąż były żywe, co potwierdzały różne zjazdy diecezjalne i kongregacje dekanalne. Dzięki utworzeniu tej organizacji, księża prefekci włączali się do szerokiego nurtu duchowieństwa angażującego się społecznie i pożytecznie. Koło Księży Prefektów, jako sekcja Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, miało określoną formę organizacyjną, ale zachowało autonomię, działając praktycznie samodzielnie. Była to ważna inicjatywa

⁴⁹ *Okólnik konsystorza*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 333, s. 7.

⁵⁰ Z. Kamiński, *Lat trzydzieści*, s. 399.

⁵¹ Formy działalności Koła Księży Prefektów w Królestwie Polskim, w latach 1906–1908, a więc od chwili powstania aż do momentu jego rozwiązania, są przedmiotem osobnego opracowania.

⁵² M. Szkopowski, *II zjazd ks. prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 233, s. 2.

integrująca prefektów szkolnych z całej Kongresówki, ale nie tylko dla środowiska katechetycznego. W kontekście zaborów, każda polska organizacja, towarzystwo, czy koło miały ogromne znaczenie, ponieważ stanowiły nie tylko przestrzeń dla realizacji celów statutowych, ale także pozwalały pielęgnować tożsamość narodową, co wówczas miało głęboki wymiar patriotyczny. Sekcja księży prefektów stała się więc zalążkiem ich stowarzyszenia, które formy prawne i kanoniczne uzyskało dopiero po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Jednakże jej początki miały miejsce już w Królestwie Polskim, stanowiąc element szerszej próby odzyskania autonomii narodowej poprzez wspólne działania społeczne i edukacyjne.

Streszczenie

W pierwszej dekadzie XX wieku, w zaborze rosyjskim, powstawało wiele towarzystw, związków i organizacji, które gromadziły przedstawicieli różnych zawodów. Wśród tych grup znaleźli się również księża prefekci, którzy zajmowali się nauczaniem religii w szkołach. Aby podnieść swoje kwalifikacje i zwiększyć efektywność pracy katechetycznej, utworzyli organizację działającą jako sekcja Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Była to pierwsza tego typu organizacja w Królestwie Polskim o zasięgu krajowym, skierowana do duchownych katechetów. Pomimo tego, że działała stosunkowo krótko, w latach 1906–1908, Koło Księży Prefektów miało istotne znaczenie. Zainicjowało ono działalność, która stała się fundamentem dla przyszłego stowarzyszenia księży prefektów. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, organizacja ta mogła rozwijać swoją działalność na terenie całej Polski, włączając wszystkie diecezje i pełniąc kluczową rolę w edukacji religijnej w nowo odrodzonym państwie.

Słowa kluczowe: ksiądz prefekt, szkoła, religia, Królestwo Polskie, katecheci.

Summary

In the 1900s, many societies, unions and organisations were formed in the Russian partition zone bringing together representatives of various professions in their ranks. One such group was comprised of prefect priests involved in teaching religion at school. In order to improve their qualifications and the effectiveness of their catechetical work, they formed an organisation operating as a section of the Polish Teachers' Association. It was the first of its kind, created for priests being RE teachers and operating in the Kingdom of Poland with a national reach. It carried out its activities in many forms and, despite being active for a rather short time, between 1906 and 1908, it became the nucleus of an association of prefect priests which fully developed its activities in all dioceses in the reborn Poland after independence was restored in 1918.

Keywords: prefect priest, school, religion, Kingdom of Poland, teaching priests.

Riassunto

Nel primo decennio del XX secolo, nei territori annessi alla Russia [*terre dell'ex Confederazione polacco-lituana occupate dall'Impero russo a seguito delle spartizioni*

– *N.d.T.*] furono costituite numerose associazioni, gruppi e organizzazioni, che riunivano rappresentanti di varie categorie professionali. Uno di tali gruppi raccoglieva preti referenti per la catechesi che insegnavano religione a scuola. Al fine di perfezionare le qualifiche e aumentare il valore del lavoro catechetico svolto, proprio loro fondarono un'organizzazione che operava come sezione dell'Associazione polacca degli insegnanti. Fu la prima nel suo genere istituita per i catechisti religiosi operanti su scala nazionale nel Regno di Polonia. L'associazione intraprendeva varie forme di attività e, nonostante operasse solo negli anni dal 1906 al 1908, allora per un periodo di tempo relativamente breve, divenne un nucleo dell'associazione dei sacerdoti catechisti, che una volta riconquistata l'indipendenza nazionale della Polonia nel 1918, sviluppò pienamente la sua attività in tutte le diocesi della rinata Polonia.

Parole chiave: prete catechista, scuola, religione, Regno di Polonia, catechisti

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), sygn. 2/73/0/1.1/14. *Sprawozdanie Sekcji XX. Prefektów*, s. 4–5.

Źródła drukowane

Dwudniowy Zjazd prefektów w Częstochowie, „Wiadomości Częstochowskie” 1 (1906), nr 47, s. 2.

Fulman L., *Drugi zjazd XX. Prefektów w Kongresówce*, „Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski” 10 (1906), nr 21, s. 617–622.

Gadowski W., *Pierwszy zjazd XX. Prefektów w Królestwie Polskim*, „Wiadomości Pasterskie” 2 (1906), nr 5, s. 314–320.

Gadowski W., *Wspomnienia katechety*, red. nauk. A. Solak, Kraków [2002].

Kalendarzyk zebrań i posiedzeń sekcji S.N. P. na pierwsze półrocze roku szkolnego 1907/8, „Szkola Polska” 2 (1907), nr 12–13, s. 510.

Kronika, „Szkola Polska” 2 (1907), nr 10, s. 391.

Okólnik konsystorza, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 333, s. 7.

Projekt statutu Stowarzyszenia Katechetów Obrz. Łać. pod wezwaniem św. Karola Boromeusza, „Dwutygodnik Katechetyczny” 2 (1898), nr 6, s. 103–110.

S[zkopowski] [M], *Uchwały 1-go zjazdu prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 109, s. 2.

Statut sekcji St. N.P., „Wychowanie w domu i szkole” 5 (1912), t. 2, z. 6, s. 77–81.

Statut Związku Katechetów pod wezwaniem św. Jana Kantego, Tarnów [1899].

Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego, „Szkola Polska” 1 (1906), nr 13, s. 446.

Szkopowski M., *1-szy krajowy zjazd prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 110, s. 4.

Szkopowski M., *1-szy krajowy zjazd prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 112, s. 3.

Szkopowski M., *Drugi zjazd ks. prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 231, s. 1–2.

Szkopowski M., *II zjazd ks. prefektów*, „Kurjer Warszawski” 86 (1906), nr 233, s. 2.

Szkopowski M., *Zjazd delegatów księży katechetów*, „Wiadomości Pasterskie” 2 (1906), nr 7, s. 444–446.

- Ś. p. Władysław Budny, „Kurjer Warszawski” 87 (1907), nr 135, s. 2.
Uchwały pierwszego zjazdu prefektów, „Szkola Polska” 1 (1906), nr 7, s. 229–230.
Ustawa Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 1905.
Ustawa Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, Warszawa 1906.
Ustawa Towarzystwa Polskiej Macierzy Szkolnej, [Warszawa] 1906.
W sprawie Towarzystwa Katechetów, „Gazeta Kościelna” 7 (1899), nr 48, s. 393.
Z miasta, „Kurjer Warszawski” 85 (1095), nr 101, s. 3.
Zgromadzenia XX. katechetów, „Dwutygodnik Katechetyczny” 2 (1898), nr 5, s. 90–92.
Zgromadzenie katechetów w Krakowie, „Dwutygodnik Katechetyczny” 2 (1898), nr 4, s. 74–76.
Zjazd księży prefektów, „Kurjer Warszawski” (Dodatek poranny) 86 (1906), nr 231, s. 2.

Opracowania

- Ceglarek R., *History of the Congresses of Teaching Priests in the Kingdom of Poland (1906–1917)*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 41 (2022), s. 201–223.
- Ceglarek R., *Katecheza w nauczaniu Magisterium Kościoła w okresie Królestwa Polskiego, w: Nie służymy sprawie przegranej. Księga pamiątkowa z okazji 65. rocznicy urodzin ks. prof. dr. hab. Mariana Zająca*, red. P. Mąkosa, H. Słotwińska, Lublin 2024, s. 165–181.
- Dzieło Samopomocy Narodowej Polska Macierz Szkolna 1905–1935*, zebrał J. Stemler, Warszawa 1935.
- Kamiński Z., *Lat trzydzieści*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 25 (1936), z. 9, s. 391–402.
- Majcher E., *Działalność katechetyczna ośrodka warszawskiego w latach 1918–1939 na tle ruchu katechetycznego*, Warszawa 1996.
- Sosnowski P., *Dzieje Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego (1905–1919)*, Warszawa 1930.
- Sosnowski P., *Rola Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w walce o szkołę polską 1905–1919*, w: *Nasza walka o szkołę polską 1901–1917*, t. 2, red. B. Nawroczyński, Warszawa 1934, s. 264–284.
- Sosnowski P., *Trzy rocznice (1885, 1905, 1915). Szkic z dziejów szkolnictwa i nauczycielstwa b. Królestwa Kongresowego*, Warszawa-Lwów 1926.

O autorze

ks. Roman Ceglarek – dr hab. teologii, wykładowca katechetyki w Wyższym Instytucie Teologicznym w Częstochowie oraz na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II, członek Stowarzyszenia Katechetów Polskich.